

Julkisen tilan politiikka. Senaatintorin rakenteellinen, symbolinen ja esteettinen valta

ERKKI BERNDTSON

ABSTRACT

The Politics of Public Space. The Senate Square in Helsinki as a Form of Structural, Symbolic and Aesthetic Power

All social action takes place in a space. That is why space is also a condition of political power. First, it opens and closes different possibilities for action (structural power). Secondly, it frames the consciousness of people and moulds their identities through symbols and their meanings (symbolic power). Thirdly, space offers an aesthetic experience (aesthetic power), as "the experience of place has the capacity to move us deeply...yet the very potency of place experience renders it particularly vulnerable to the ideological appropriations of power" (Kim Dovey). All three aspects of power are interrelated and affect each other. From this perspective, the article analyses the political aspects of the Senate Square in Helsinki. The neo-classical square with its surrounding buildings was designed to display the power of the Czar after Finland had been annexed by Russia in 1809. Besides its symbolism, the Square has also offered a place for political protests. Without the aesthetic architectural quality of the place, the Square, however, would lack the 'event potential', which is a combination of the structural, symbolic and aesthetic elements of a public place.

Tilan ja paikan politiikka

Onko rakennetulla tilalla merkitystä politiikan, vallan ja demokratian kannalta? Vaikka kaupunkisuunnittelu on aina poliittinen prosessi, rakennetun tilan poliittiset vaikutukset ovat usein näkymättömiä. Kaupunkitilan monimuotoisuutta ja elävää katukuvaa, turvallisten, mielenkiintoisten ja taloudellisesti menestyvien kaupunkien perustana, korostavat kaupunkitutkijat ovat kuitenkin pitkään olleet tietoisia tilan suunnittelun ja käytön yhteiskunnallisista seurauksista (esim. Jacobs 2000; alk. 1961). Myös Hannah Arendtin ja Michel Foucault'n kirjoitukset ovat korostaneet tilan yhteiskunnallisia merkityksiä. Kuten Susan Bickford on todennut, Arendtin *The Human Condition* (1958) teoksen lähtökohta on siinä, että Arendtille kansalaisten persoonallisuuden ja identiteetin kehitys ei perustu psykologiseen "itsensä löytämi-

seen", vaan "puhumiseen ja toimimiseen muiden kanssa" *tilassa* (Bickford 2000, 357). Tilan poliittisiin ulottuvuuksiin onkin alettu enenevästi kiinnittää huomiota viime aikoina. Tilan politiikkaa ovat tutkineet niin arkkitehdit (esim. Dovey 1999), kaupunkihistorioitsijat (esim. Kervanto Nevanlinna 2002) kuin sosiologit (esim. Sennett 1974; 1991; 1994). Myös muutamat politiikan tutkijat ovat osallistuneet aiheesta käytävään keskusteluun (esim. Barber 1984; 2001; Bickford 2000; Kohn 2003)

Tilan tutkiminen on kuitenkin edelleen marginaalisessa asemassa politiikan tutkimuksessa. Yhteiskunta ja politiikka ymmärretään pääsääntöisesti abstraktien poliittisten ja sosiaalisten instituutioiden muodostamana kokonaisuutena. Instituutioiden fyysiseen paikkaan ei kiinnitetä huomiota, vaan instituutioiden yhteiskunnallisiin funktioihin. Siitäkin huolimatta, että kaikki yhteiskunnalliset

ilmiöt tapahtuvat aina jossakin määrättyssä tilassa (Markus 1993, 13). Tila jäsentää niin ihmisten arkielämää kuin heidän poliittista toimintaansaakin.

Tilan käsite on kuitenkin moniulotteinen. Maarten Hajer ja Arnold Reijndorp (2001, 11–13) ovat tehneet hyödyllisen erottelun neljän eri käsitteen välillä: ”public space”, ”public domain”, ”public sphere” ja ”public realm”. ”Public space” viittaa periaatteessa kaikille avoimeen tilaan. ”Public domain” taas on ”public space”, jota ihmiset todella käyttävät (esimerkiksi kaupungin pääkatu). ”Public sphere” taas on tila, jossa yhteiskunnan ideologinen ilmasto kehittyi kansalaisten kollektiivisen tahdonmuodostuksen tuloksena. Se voi tällöin viitata yhteen paikkaan (Antiikin agora), useisiin paikkoihin (kahvilat) tai jopa useiden paikkojen muodostamaan verkostoon (”virtuaalinen paikka”). ”Public realm” on vuorostaan yhteiskunnallisten suhteiden alue, jossa ihmiset kohtaavat ”Toisen”, jossa he joutuvat alttiiksi uusille ajatuksille ja vastakkain itselleen vieraiden elämäntapojen kanssa. Näitä englanninkielisiä termejä on vaikea kääntää suomeksi. Yksi mahdollisuus tavoittaa käsitteiden ero on puhua julkisesta tilasta (space), julkisesta alueesta (domain), julkisuuden sfääristä (sphere) ja julkisuuden alueesta (realm). Nämä erottelut ovat tärkeitä koska tilan poliittisen merkityksen kannalta on olennaista, kuka käyttää julkista tilaa, miten sitä käytetään ja minkälaisia vaikutuksia tilalla on ihmisten identiteettien muodostumiseen. Julkisen ja julkisuuden ero on siinä, että julkinen tila ja alue tarjoavat mahdollisuuksia johonkin, julkisuuden sfääriä ja alue toteuttavat näitä mahdollisuuksia.

Tilan yhteiskunnalliset vaikutukset eivät rajoitu kuitenkaan ainoastaan tilan rakenteeseen. Tilat ovat myös täynnä symboleja, jotka jäsentävät ihmisten tietoisuutta. Muistomerkit ja patsaat sekä rakennusten, puistojen ja katujen nimet on usein tarkoitettu muistuttamaan kansakunnan historiasta tai edistämään yhteiskunnallisia arvoja (rauha, demokratia). Myös yritysten logot ja mainokset, nuorison graffitit sekä vartiassa olevat sotilaat ovat symboleja, jotka ovat osa rakennettua ympäristöä. Kaikilla näillä on vaikutuksensa siihen miten havainnoimme ja koemme erilaiset tilat. Rakennettua tilaa voidaan siten tarkastella erilaisina ”teksteinä” (Kervanto Nevanlinna 2002, 21).

Rakenteen ja symbolien erottelu ilmenee myös tilan ja paikan käsitteellisessä erottelussa. Tällöin tilalla viitataan fyysisiin ominaisuuksiin, kuten kokoon ja muotoon. Paikka taas on tilan kulttuurinen

ilmaus (Gieryn 2000, 465). Tila (space) määrittäytyy paikkana (place) kun tilalla on jokin erityinen merkitys käyttäjälleen. Ihmiset muistavat usein elämänsä tärkeät käännteet juuri niiden tapahtumapaikkojen avulla (Hayden 1999, 46). Paikat ovat olennainen osa identiteettiämme.

Tila ja paikka ovat toisaalta alaltaan joustavia käsitteitä. Ne voivat viitata yhtä hyvin mikrotasolle (esim. tietty rakennus), mesotasolle (paikalliset alueet) kuin makrotasolle (kaupungit). Kuitenkin tila ja paikka ovat siinä mielessä rajallisia käsitteitä, että ne liittyvät aina ihmisten toiminnalliseen kokemuspintaan. On esimerkiksi vaikeaa puhua valtiosta tilana ja paikkana. Paikka voi muodostua samankaltaisuuden perusteella (voidaan puhua esimerkiksi Jugend-kaupunginosasta) tai erilaisuuden kautta (esimerkiksi rakennus erottuu ympäristöstään jonkin erityisen ominaisuutensa perusteella) (Gieryn 2000, 472). Paikat voivat konstruoida myös sosiaalisten merkitysten avulla. Alueita voidaan kuvata vaarallisiksi, rikkaiksi, köyhiksi, jännittäviksi tai tylsiksi. Paikalla voi olla myös jokin henkilökohtainen merkitys ihmisille (Johnson 2001, 1748).

Tilan rakenteellinen, symbolinen ja esteettinen valta

Tilan ja paikan politiikkaa on tutkittu sekä rakenteen että symbolien kautta. Tosin Margaret Farrar (2001, 3; 6) on väittänyt, että tilan ja politiikan tutkimus on pääasiassa kohdistunut julkisen tilan rakenteelliseen valtaan, rakenteiden yhteiskunnallisiin vaikutuksiin. Esimerkkeinä voidaan viitata Michel Foucault’n ja Richard Sennettin töihin. Foucault oli kiinnostunut tilasta pääasiassa valvonnan ja kontrollin välineenä. Hänen analyysinsä Jeremy Benthamin Panopticon-suunnitelmasta (Foucault 1980) pyrki osoittamaan tilan järjestämisen vaikutukset yksilöiden itsekontrollin kehittymiselle. Sen sijaan vallan symbolinen ulottuvuus jäi häneltä käsittelemättä.

Richard Sennett taas on kirjoituksissaan (1974; 1991) korostanut kaupunkisuunnittelun merkitystä demokraattisen kulttuurin vahvistamisen kannalta. Demokratia perustuu suvaitsevaisuuteen muita kohtaan. Tälle luo edellytykset erilaisuuden kohtaaminen, mikä voi parhaiten toteutua julkisessa tilassa. Jos erilaiset ulossulkemisen mekanismit erottavat tilat toisistaan statukseen, sukupuoleen, rotuun, kulttuuriin, yhteiskuntaluokkaan tai suku-

polveen perustuvan käytön perusteella, vaarana on autoritaarisen kulttuurin syntyminen ja poikkeavien yksilöiden alistaminen. Demokratian edellytyksenä onkin intersubjektiivinen ympäristö, kansalaisten vahva positiivinen itseymmärrys ja kyky puhua toistensa kanssa, vieraiden yksilöiden hyväksyminen kanssaihmisinä. ”Toiseuden” pelko taas johtaa yksipuoliseen ja käpertyneeseen identiteettiin ja pakenemiseen ”puhtaisiin yhteisöihin” (Dovey 1999, 136; ks. myös Bickford 2000). Tällä argumentaatiolla on myös pitkä historia poliittisessa ajattelussa. Suvaitsevaisuutta ja erilaisuuden hyväksymistä demokratian edellytyksenä on korostettu 1600-luvulta lähtien (Sartori 1987). On tärkeää kyetä katsomaan yhteiskuntaa erilaisista perspektiiveistä. Se on todellisen demokraattisen julkisen elämän perusta (Bickford 2000).

Rakenteellisen tutkimuksen ylivallasta huolimatta ei voi kuitenkaan sanoa, ettei tilan symbolista valtaa (symboliikan vaikutusta) olisi lainkaan tutkittu. ”Muistin politiikka” on noussut omaksi tutkimusalueekseen (esim. Till 2005) ja politiikkaa on tutkittu esimerkiksi katujen nimissä (Palonen 1993) ja erilaisissa muistomerkeissä (Farrar 2001). Farrariin yhtyen voidaan kuitenkin väittää, että symbolisen vallan tutkimus ei muodosta samantilaista yhtenäistä teoreettista tutkimustraditiota tilan yhteiskunnallisesta merkityksestä kuin rakenteellisen vallan tutkimukset.

Tilalla on kuitenkin myös kolmas ulottuvuus, jota ei ole oikeastaan tutkittu lainkaan politiikan alueella, tilan esteettinen valta. Ympäristön ja arkkitehtuurin estetiikasta on kirjoitettu kyllä yleisesti (esim. Scruton 1979; Haapala, ym., toim. 1995). Myös Kim Dovey antaa teoksessaan *Framing Places* (1999) monia esimerkkejä esteettisestä vallasta, mutta sekoittaa usein sen ja symbolisen vallan keskenään (joitain viitteitä antaa myös Mattila 2003). Tilan estetiikalla on kuitenkin poliittinen merkityksensä rakenteelliseen ja symboliseen valtaan liittyvänä aistikokemuksena. Jos tila koetaan kauniina tai rumana, miellyttävänä tai epämiellyttävänä, toimivana tai toimimattomana, se vaikuttaa siihen miten tilaa käytetään. Mikä kuitenkin yhdelle on kaunista, voi toiselle olla vulgaaria, mikä joillekin on rumaa, voi toisille olla omien kokemusten kautta merkityksellisesti säilyttämisen arvoista. Tässä mielessä kauneus on edelleen katsojan silmässä. Kuitenkin rakenne ei ole koskaan pelkkä rakenne, eivätkä symbolit ole pelkkiä symboleja, vaan yhdessä esteettisen kokemuksen kans-

sa ne muodostavat kognitiivisen ja toiminnallisen kokonaisuuden. Esteettinen kokemus on tärkeä osa yhteiskunnallista valtaa. Voikin väittää, että **rakenne, symbolit ja estetiikka vahvistavat toisiaan**. Jos tilan rakenne ei toimi, jos siltä puuttuu innostava symboliikka, tai jos se ei ole esteettisesti miellyttävä, tilan yhteiskunnallinen merkitys pienenee.

Edellä kehiteltyjä käsitteitä sovelletaan seuraavassa Helsingin Senaatintorin analyysiin. Tarkoituksena ei niinkään ole tutkia itse Senaatintoria, kuin havainnollistaa tilan tutkimuksen teoreettisia lähtökohtia. Senaatintori on monessakin mielessä otollinen tutkimuskohde. Se toimi monia vuosikymmeniä keskeisenä poliittisten mielenosoitusten paikkana Helsingissä. Monet tutkijat ovat myös nähneet itse torin suunnittelun ja rakentamisen tietoisena pyrkimyksenä korostaa symbolisesti Venäjän keisarin valtaa Suomen autonomisessa suuriruhtinaskunnassa (Klinge 1986; väitteen problematisoimisesta, ks. kuitenkin Kervanto Nevanlinna 2002, 17–20). Senaatintorista muodostui myös itsenäisyyden ensimmäisinä vuosikymmeninä osa Suomen kansallista maisemaa, jolla Suomea visualisoitiin maailmalle (Kervanto Nevanlinna 2002). Esteettisesti toria on myös pidetty yhtenä parhaista uusklassismin myöhäistuotteista Euroopassa, se on ollut ”myöhään puhjennut silmu siinä puussa joka oli tuottanut barokin geometrisesti suuremoiset kaupunkiluomukset... tehoava päätepiste sille eurooppalaisen kaupunginrakennustaiteen kehityskaarelle, jonka nousu alkoi renessanssista” (Wickberg 1973).

Helsingin Senaatintori poliittisena tilana

Lyhyt johdatus Senaatintorin historiaan

Kustaa Vaasa perusti Helsingin vuonna 1550 kilpailemaan Venäjän kaupasta Suomenlahden toisella puolella sijaitsevan Tallinnan kanssa. Kaupunki pysyi kuitenkin pienenä kylänä aina 1800-luvulle saakka. Suomen siirtyessä Venäjän vallan alaisuuteen vuonna 1809 kaupungissa oli noin 4000 asukasta. Päätös Helsingistä autonomisen suuriruhtinaskunnan pääkaupunkina tehtiin vuonna 1812, muun muassa sen vuoksi, että Ruotsin vallan aikainen entinen maan hallintokeskus Turku oli liian lähellä Ruotsia ja liian kaukana Pietarista. Kaupungin uuden statuksen vuoksi Helsinkiin haluttiin luoda sen uutta arvoa ilmentävä hallinnollinen keskus. Päätöksen toteuttamista edesauttoi se, että

Kuva 1. Yleiskuva nykyisestä Senaatintorista



Kuva: © Helsingin kaupungin kuvapankki / Ilmakuva Vallas Oy

noin kolmasosa kaupungista oli tuhoutunut vuonna 1808 sattuneessa tulipalossa.

Helsingin jälleenrakentamiskomitea oli asetettu vuonna 1810, mutta kaupungin uuden ilmeen suunnitteleminen lähti kunnolla käyntiin vasta kaupungin saatua pääkaupungin aseman ja kun komitean uudeksi puheenjohtajaksi oli valittu aikoinaan Ruotsin hovissa toiminut diplomaatti, Helsingissä 1762 syntynyt Johan Albrecht Ehrenström (Senaatintorin rakentamisen historiasta, Wickberg 1981). Hän loi Helsingin keskustaan aikakaudelle tyypillisen suoraviivaisen asemakaavan ja suunnitelti kaupungin uuden hallinnollisen keskustan jo olemassa olevan, nyt laajennettavan, torin ympärille. Torin eteläpuolella oli jo tällöin kaupungin johtavien porvarien itselleen rakentamien kivitalojen reunustama katu. Nämä talot saivat jäädä paikoilleen, mutta kaikki muu vanhasta Suurtorista hävitettiin, muun muassa torilla vuodesta 1727 asti sijainnut puukirkko (Ulrika Eleonoran kirkko). Sen sijaan Ehrenströmin suunnitelmaan kuului uuden kirkon rakentaminen torin pohjoisosan kallioille. Ehrenström kirjoitti: ”Nämä jaloon tyyliin toteutettavat rakennukset, luterilainen kirkko korkealla terassillaan, joka kattaa torin pohjoispuolella kohoavan kallion, tulevat tekemään tästä aukiota hyvin kauniin” (lainattu teoksesta Wickberg 1981: 10).

Jälleenrakentamiskomitean arkkitehdiksi palkattiin vuonna 1816 Berliinin rakennusakatemiassa koulutuksensa saanut saksalainen arkkitehti Carl

Ludvig Engel, joka oli aikaisemmin työskennellyt Tallinnassa, Pietarissa ja Turussa. Vuonna 1824 Engel valittiin Suomen valtiollisen rakennustoimen intendentiksi (päälliköksi), jossa virassa hän toimi kuolemaansa asti vuoteen 1840. Kyseessä oli maan ylin rakennusvirasto (myöhemmin Yleisten rakennusten ylihallitus, sittemmin vuonna 1995 lakkautettu Rakennushallitus) (Engelistä tarkemmin, ks. Wickberg 1973). Engelin suunnitelmien mukaan Senaatintori rakennettiin uusklassisen empiretyylin mukaisena kokonaisuutena. Kuvassa 1 tori on nykyisessä muodossaan, mutta torin yleisrakenne ja -ilme ei ole juuri muuttunut alkuperäisestä.

Torin pohjoislaidalla on kirkko (rakennettu 1830–1852, valmistuttuaan Nikolainkirkko, Suomen itsenäistymisen jälkeen Suurkirkko, vuodesta 1959 lähtien Tuomiokirkko). Itäisellä sivustalla (kuvassa kirkosta oikealla) on nykyinen Valtioneuvoston linna (Senaatintalo Venäjän vallan aikana, rakennettu 1818–1822) ja sitä vastapäätä lännessä yliopiston päärakennus (tyyliiltään Valtioneuvoston linnaa muistuttava, rakennettu 1828–1832). Etelä-laidalla kirkkoa vastapäätä ovat ns. kauppiastalot (1830-luvulla Engelin suunnitelmien mukaan uudelleen muotoiltuine fasadeineen; nykyään kaupungin virastoja, museoita sekä ravintoloita ja pieniä kauppia). Alkuperäisessä muodossaan tori on mielenkiintoinen esimerkki siitä, miten yhteiskunnan valtokeskukset ovat kaikki edustettuina samassa tilassa: kirkko, valtio (Venäjän valta), yliopisto ja porvaristo.

Senaatintorin rakenteellinen valta

Hajerin ja Reijndorpin (2001) käsitteitä käyttäen voi kysyä, missä määrin Senaatintori on historianisa aikana toiminut julkisena tilana, julkisena alueena, julkisuuden sfäärinä ja julkisuuden alueena. Julkinen tilahan se on aina ollut. Miten paljon se on toiminut julkisena alueena, jossa erilaiset ihmiset ja ryhmät ovat kokoontuneet, on sen sijaan monimutkainen kysymys. Vielä vaikeampi kysymys on, missä määrin tori on mahdollistanut julkisuuden sfäärin ja julkisuuden alueen muodostumisen. Näitä kysymyksiä voi kuitenkin pohtia tarkastelemalla Senaatintoria poliittisten tilaisuuksien pito-paikkana.

Vaikka Senaatintori rakennettiin korostamaan Venäjän valtaa Suomessa, niin sitä käytettiin jo 1800-luvun loppupuolella vastustamaan tuota valtaa. Kautta aikain yksilöt ja ryhmät ovatkin ottaneet julkisen tilan omaan käyttöönsä, riippuen sen sopivuudesta ja siihen liitetyistä merkityksistä (Low 2000, 180–204). Eri kaupungeista voikin löytää tiloja, jotka ovat muodostuneet traditionaaliseksi mielenosoitusten paikoiksi, esimerkiksi Sergelin tori (Tukholma), Trafalgar Square (Lontoo) ja The Mall (Washington, D.C.) (Jencks and Valentine 1987). Senaatintorilla on ollut vastaava asema Helsingissä.

Rakenteellisesti Senaatintori on aina ollut erinomainen tila järjestää poliittisia massatapahtumia. Torin sijainti on keskeinen ja sille mahtuu yli 80 000 ihmistä (tori on mittasuhteiltaan 100 x 165 metriä). Torin käyttäminen mielenosoituksissa on johtunut selvästi kuitenkin myös torin symboliikasta (sekä Venäjän vallan aikainen Senaatti että itsenäisen Suomen Valtioneuvoston linna ovat korostaneet toria poliittisen vallan keskuksena).

Torilla ovatkin kokoontuneet hyvin erilaiset poliittiset liikkeet. Autonomian loppupuolella siellä osoitettiin mieltä venäläistämispoliitikkaa vastaan ja se toimi myös suurlakon aikana keskeisenä joukkokokousten pitopaikkana. Itsenäistymisen jälkeen oikeisto käytti toria omiin tarkoituksiinsa. Siellä järjestettiin valkoisen armeijan voitonparaati vuonna 1918 ja sen jälkeen vuosittainen sotilasparaati. Vuonna 1930 talonpoikaismarssi päättyi Senaatintorille. Toisen maailmansodan jälkeen taas vasemmisto otti torin käyttöönsä. Vuonna 1947 vasemmiston yhteinen vappumarssi suuntautui ensimmäistä kertaa Senaatintorille. Sosialidemokraattien ja kommunistien välirikon jälkeen tätä

traditiota jäivät toteuttamaan kommunistit yksin. Marssilla Hakaniemen perinteiseltä työväenalueelta ”porvariston” Senaatintorille oli oma symbolinen merkityksensä.

Tässä mielessä torin voi väittää olleen julkinen tila ja alue ja ainakin jossain määrin toimineen myös julkisuuden sfäärinä ja alueena. ”Jossain määrin” viittaa siihen, että torilla tapahtunut kansakunnan kollektiivinen tahdonmuodostus on ollut valikoivaa ja saanut eri painotuksia historian eri aikoina. Sortovuosien aikana eri yhteiskuntaluokat kokoontuivat yhdessä torille kuuntelemaan puheita ja osoittamaan mieltään. Itsenäistymisen jälkeen torin poliittinen käyttö kuitenkin kaventui eri poliittisten liikkeiden erilliseksi käytöksi. Missä määrin mieltään osoittavien liikkeiden ulkopuoliset henkilöt joutuivat näin alttiiksi uusille ajatuksille ja vastakkain itselleen vieraiden elämäntapojen kanssa, on kysymys, johon tässä ei pystytä antamaan vastausta.

Senaatintorin symbolinen valta

Senaatintorin tärkein poliittinen merkitys liittyy torin syntyhistorian vuoksi sen symboliikkaan Venäjän autonomisen suuriruhtinaskunnan pääkaupungin keskuksena. Kim Doveyn (1999, 12) mukaan valtio tarvitsee omat symbolinsa, koska valtiota ei voi nähdä ja sen auktoriteetti häviäisi ilman legitimitteettiä ylläpitäviä mielikuvia. Rakennettuun tilaan konstruoitu kansakunnan identiteetti on tässä mielessä kestävämpää kuin monet muut representaation muodot. Juuri tätä kansakunnan identiteettiä Senaatintorin rakentamisella pyrittiin luomaan.

Myös historiallisen mytologian ja erilaisten metaforien avulla voidaan legitimoida yhteiskunnan auktoriteettirakenteita. Samaan pyrkii johtajien, vallitsevan kulttuurin, olemassa olevien instituutioiden ja kansakunnan aseman korostaminen symbolien avulla (Dovey 1999, 15–16). Tältä kannalta keskeistä osaa Senaatintorilla näyttelevät toria reunustavien rakennusten ja katujen nimet. Yliopistosta tuli vuonna 1833 Aleksanterin yliopisto (Aleksanteri I:n mukaan), Kirkosta valmistuttuaan Nikolainkirkko. Rakennuksia täydensivät sitten toria reunustavat kadut: eteläpuolella Aleksanterinkatu (ensin Rauhankatu; Aleksanterinkatu vuodesta 1836), itäisellä laidalla Nikolainkatu (vuodesta 1836) ja läntisellä laidalla Unioninkatu (vuodesta 1819; Venäjän ja Suomen unionin kunniaksi). On

Kuva 2. Aleksanteri II:n patsas nykyään



Kuva: Henri Goverde, 2005.

Kuva 3. Lex



Kuva: Henri Goverde, 2005.

Kuva 4. Labor



Kuva: Henri Goverde, 2005.

sinänsä mielenkiintoista, että nämä kadunnimet ovat edelleen käytössä, ainoana poikkeuksena Nikolainkatu, joka vuonna 1928 muutettiin Snellmaninkaduksi (ks. Helsingin kadunnimien politiikka, esim. Palonen 1993).

Katujen ja rakennusten nimien ohella keskellä toria sijaitseva Aleksanteri II:n patsas on muistuttanut Venäjän vallasta (patsaan historiasta, ks. esim. Helsingin taidemuseon verkkosivut, Julkiset veistokset). Aleksanteri II:n kuoltua (1881), hänen muistomerkistään järjestettiin kilpailu vuonna 1884. Kilpailun voitti Johannes Takanen ja toiseksi sijoittui Walter Runeberg. Koska molemmissa ehdotuksissa nähtiin omat ansionsa, saivat taiteilijat

yhdessä tehtäväkseen patsaan valmistamisen. Takanen kuitenkin kuoli seuraavana vuonna, jolloin patsaan toteutus jäi yksin Runebergille. Valmiissa muistomerkissä Aleksanteri II:n figuuri on peräisin Takasen ehdotuksesta, kun taas jalustan sivukuvat ovat lähtöisin Runebergin omasta kilpailuehdotuksesta. Patsas paljastettiin 29.4. (Aleksanteri II:n syntymäpäivä) vuonna 1894.

Mielenkiintoista on, että patsaaseen liittyy tietoista poliittista symboliikkaa, joka on toiminut myös patsaan alkuperäistä tarkoitusta vastaan. Siinänsä tässä ei ole mitään ihmeellistä, sillä poliittiset symbolit ovat aina kiistanalaisia ja johtavat usein taisteluun merkitysten ”autenttisuudesta” (Dovey 1999, 15–16). Ensimmäisenä kiinnittää huomiota patsaan jalustassa oleva vuosiluku 1863. Patsahan paljastettiin vuonna 1894. Aleksanteri II on kuitenkin muistomerkissä kuvattu avaamassa Porvoon vuoden 1863 valtiopäiviä, josta lähtien säätyvaltiopäivät alkoivat kokoontua säännöllisesti.

Myös patsaan jalustan sivufiguureilla on vahva poliittinen lataus. Patsaan etupuolen figuuri on karhuntaljaviittainen lain jumalatar (Lex), joka myöhemmin on tulkittu Suomi-neidoksi, miekka toisessa kädessä, kilpi (laki) toisessa kädessä (kuva 3).

Vaikka patsaan kolmella muulla figuurilla ei ole yhtä suoraa poliittista merkityssisältöä kuin Lailla, nekin voidaan tulkita poliittisena kannanottona. Laista katsoen vasemmalla on Labor (Työ), patsaan toisella puolella Pax (Rauha) ja Lain oikealla puolella Lux (Valo), jota edustavat Tiede ja Taide (kuvat 4, 5 ja 6). Työ, tieteet ja taiteet ovat kaikki

Kuva 5. Pax

Kuva: Henri Goverde, 2005.

kehittyneet suotuisasti rauhanajan olosuhteissa Suomen autonomiaa laajentaneen keisarin jalkojen juuressa.

Kuva 6. Lux

Kuva: Henri Goverde, 2005.

Muistomerkki kuvaakin Aleksanteri II:sta Suomen autonomian vahvistajana. Tämän vuoksi patsas sai myös vahvan poliittisen latauksen sortovuosina. Kuten Helsingin kaupungin taidemuseon verkkosivuilla todetaan, ”Monumentin luokse koonnuttiin venäläisvastaisiin mielenosoituksiin ja siten viitattiin symbolisesti liberaaliin ”vapauttaja-keisariin”. Patsas muun muassa kukitettiin 13.3.1899 vastalauseena helmikuun manifestille (kuva 7). Myös Aleksanteri II:n patsaan esimerkki

Kuva 7. Aleksanteri II:n patsaan kukittaminen 13.3.1899

Kuva: Helsingin kaupunginmuseon kuva-arkisto.



Kuva 8. Nikolainkirkko 1860-luvulla pohjoisesta katsoen



Kuva: Helsingin kaupunginmuseon kuva-arkisto.

osoittaa, että julkisen tilan poliittinen käyttö on usein riippumaton tilan rakentajien alkuperäisistä tavoitteista.

Patsaan tausta ja historia on varmasti vaikuttanut siihen, että patsas on edelleen keskeisessä asemassa torilla. Itsenäistymisen jälkeen esiintyi vaatimuksia sen hävittämisestä, mutta nämä vaatimukset eivät johtaneet mihinkään. Patsas myös välttyi tihutöiltä, jotka kohdistuivat moniin muihin tsaarinvallan muistomerkkeihin. Esimerkiksi yliopiston juhlasaliin sijoitetun Aleksanteri I:n patsaan opiskelijat tervasivat ja lopulta patsas siirrettiin opiskelijoiden painostuksen vuoksi yliopiston pihalle.

Senaatintorin esteettinen valta

Miten Senaatintorin esteettinen valta on vahvistanut torin rakenteellista ja symbolista valtaa? Doveyn (1999, 15–16) mukaan tila vaikuttaa sen kokemiseen ainakin kolmella tavalla. Ensinnäkin,

valtaa ja auktoriteettia voidaan korostaa rakennusten koon ja muodon avulla. Toiseksi, rakennettu tila voi luoda illuusion asioiden pysyvyydestä tai muutoksen mahdollisuudesta. Sillä voidaan korostaa myös edistystä ja yhteiskunnan dynaamista luonnetta. Kolmanneksi, tilan kokemus voi koskettaa ihmisten ”syvintä olemusta” ja aktivoida ihmisiä toimintaan tai ideologiseen sitoutumiseen (ks. myös Coaldrake 1996, 3).

Senaatintorissa on nähtävissä nämä kaikki kolme esteettisen vallan muotoa. Varsinkin 1800-luvulla tori mahtavine kivirakennuksineen muodosti kaupunkia dominoivan keskustan, jota matalat puurakennukset ympäröivät. Tällöin tila omalla koollaan ja muodollaan loi mielikuvan yhteiskunnallisesta vallasta. Aavistuksen tästä visuaalisesta vaikutuksesta antaa kuva 8, jossa Nikolainkirkko on kuvattu pohjoisesta päin (nykyiseltä Snellmannikadulta). Vaikka kuva on vuodelta 1865, vielä silloinkin Senaatintorin visuaalinen ilme oli erittäin dominoiva.

Kuva 9. Senaatintori Engelin suunnitelman mukaan



Kuva: F. Tengströmin kivipiirroksia, 1838 (Vuer af Helsingfors år 1838). Helsingin yliopiston kirjasto

Dominanssin vaikutelma toimii kuitenkin vain yleisellä tasolla. Rakenteellisen vallan estetiikka voi yksityiskohdissaan saada hyvinkin erilaisia muotoja. Illuusion asioiden pysyvyydestä voidaan pyrkiä erilaisin arkkitehtonisin ratkaisuin ja niillä voidaan luoda erilaista vallan symboliikkaa. Onkin mielenkiintoista, että Engel itse halusi luoda tilan, jossa valta näyttäytyi eri valtakeskuksia yhdistävänä harmonisena kokonaisuutena. Engelin alkuperäiset suunnitelmat olivat selvästi tyyllillisesti erilaisia kuin miksi tori kehittyi hänen kuolemansa (1840) jälkeen. Aleksanteri I:n hallitusajaksi (1809–25) oli ollut vielä suhteellisen vapaamielistä aikaa Suomessa ja Venäjän tarkoitus oli ollut kasvattaa suomalaiset lojaaleiksi tsaaria kohtaan. Nikolai I:n (1825–55) aikana tilanne alkoi kuitenkin muuttua. Tämä muutos heijastui myös Senaatintorin arkkitehtuuriin. Engelin alkuperäinen suunnitelma on nähtävissä kuvassa 9.

Engelin suunnitelmassa on vasemmalla yliopisto, kuvan keskellä päävartio (rakennettu 1819; pu-

rettu 1839) ja sen taustalla yliopiston kirjasto (Engelin suunnitelma 1836; rakennettu 1840–45) ja kirkko. Kuvan ulkopuolella ovat Senaatintalo ja etelälaidan porvaristalot.

Engelin suunnitelmat eivät kuitenkaan toteutuneet, vaan 1840-luvulla tori sai aivan toisenlaisen ilmeen (kuva 10).

Suurin muutos Engelin kuoleman jälkeen tapahtui kirkon ulkonäössä (ks. Wickberg 1981, 22–25). Vuoteen 1852 venyneen rakennuskauden aikana kirkon arkkitehtuuri oli monien intressien välisen taistelun kohteena. Viimeisinä elinvuosinaan Engel oli jo joutunut taipumaan suunnittelemansa päävartion purkamiseen ja sen korvaamiseen torilta kirkkoon nousevalla leveällä portaikolla. Kun Engel sitten kuoli kirkon rakennustöiden ollessa kesken, hänen seuraajansa Ernst Lohrmann ja tuntemattomaksi jääneet venäläiset arkkitehdit Pietarissa tekivät oleellisia muutoksia kirkon arkkitehtuuriin. Lohrmann muun muassa ideoi kahdentoista apostolin sijoittamisen kirkon jalustan ympärille



**Kuva 10. Senaatintori
1840-luvun muutosten
jälkeen**

Kuva: F. Liewendahlin kivi-
piirroksia 1851 (Vyer af
Helsingfors och dess omgiv-
ningar). Helsingin yliopis-
ton kirjasto

sekä teki aloitteen kahden sivupaviljongin rakentamisesta kirkkotasanteen lounais- ja kaakkoiskulmiin. Pietarissa hyväksyttiin apostolit, mutta haluttiin sijoittaa ne kirkon pylväshallien päätyihin. Lisäksi venäläiset halusivat lisätä kirkkoon neljä pientä kulmatornia.

Torin ilmeen muutosta analysoinut Nils Wickberg onkin todennut, että ”Engelin kuolemaa seuranneella vuosikymmenellä tehdyt muutokset ja uudisrakennukset mullistivat tilanteen yhdellä iskulla. Osatekijöiden välisten suhteiden pakottoman tasapainon tilalle astuu despoottinen alistavan ja alistetun hierarkia. Torin poikittaisakselistaa tulee täysin hallitseva” (Wickberg 1981, 25). Tämä näkyy hyvin kuvissa 9 ja 10, joiden vertailuun Wickbergin analyysi perustuu. Muutokset saivat aikaan torin visuaalisen luonteen muuttumisen, kirkosta tuli toria dominoiva rakennus, muun muassa sen vuoksi, että toinen sivurakennuksista peitti torin kokonaisuuteen kuuluneen yliopiston pääkirjaston taakseen. Portaikko aiheutti myös illuusion siitä, että kirkko ”katsoi” torille päin (vaikka tosiasiaa sen pääsisäänkäynti on kirkon länsipuolella yliopiston kirjastoa vastapäätä).

Engelin arkkitehtuuriakaan ei tietenkään voi pitää demokratiaa vahvistavana nykyisten mittapuiden mukaan, onhan se esimerkki uusklassisesta empiretyylistä, joka tuohon aikaan, ja vielä myöhemminkin, on ollut autoritaaristen hallitsijoiden suosiossa muistuttamassa imperiumin historiasta ja korostamassa vallan ikuisuutta ja pysyvyyttä. Mo-

net ovat myös väittäneet, että uusklassisismiin sisältyy laskelmoivaa instrumentalismia ja sisäisen järjestyksen korostamista säännönmukaisuuden, symmetrian, harmonian ja hierarkian avulla (ks. Dovey 1999, 67–70). Vaikka arkkitehtonisten tyylien suhde valtaan on monimutkainen ongelma, Engelin arkkitehtuurikin selvästi edusti hallitsevaa valtaa. Se esitti kuitenkin vallan lähteet harmonisessa suhteessa toisiinsa, eikä nostaan yhtä valtakeskusta muiden ylitse. Tämä oli Engelin arkkitehtuurin perusvire yleensäkin. Tämä tulee ilmi esimerkiksi hänen kirjeestään ystäväilleen Carl Herrlichille, jossa hän arvostelee goottilaistyyllisiä kirkkoja ja kirjoittaa niiden sopivan aikaan, jolloin ahtaat pappissielut pyrkivät kahlitsemaan vapaata ihmismieltä. Sen sijaan kreikkalais-roomalaista tyyliä oleva kirkko tekee hänen mielestään miellyttävän, lempeän ja mielihyvää tuottavan vaikutuksen, ”koska kaikkien rakennusjäsenten ja –massojen suhteet toisiinsa ja kokonaisuuteen ovat sopuisoimuiset ja mielekkäät. Tämä ei huumaa mieltämme, pane päätämme pyörälle niin kuin tuo toinen (so. gotiikka) kirkuvine, eriskummallisine kontrasteineen” (Engel, kirje Carl Herrlichille 15.8.1818, lainattu teoksesta Wickberg 1973).

Senaatintorin estetiikka tarjoaa mahdollisuuden myös ihmisen ”syvimmän olemuksen” koskettamiseen. Ihmisen orientoituminen tilaan tapahtuu aina kahden perusulottuvuuden, ”vertikaalinen/horizontaalinen” ja ”sisällä/ulkona”, kautta (Dovey 1999, 41). Ihminen havainnoi maailmaa ”normaalisti”

horisontaalisesta pystyasennosta käsin. Tapahtumien vertikaalisuus sen sijaan tuo mukanaan vallan ja dominanssin tunteen. Tässä mielessä kirkon portaat (ks. kuva 1) ovat olleet olennainen osa poliittisen vallan kokemista. Johtajat ovat puhuneet ylhäältä alas, kun taas joukot ovat katsoneet johtajiaan alhaalta ylös.

Sisällä/ulkona -erottelu taas perustuu ihmisten identiteetin rakentumiseen ”me vastaan muut” vastakkainasettelun kautta. Tämä erottautuminen toimii harvinaisen hyvin Senaatintorilla torin rajautuessa rakennuksiin, joista muodostuu ikään kuin aita torin ympärille. Mielenosoituksissa torista muodostuu ”meidän” tilamme ja vihollinen rajautuu mielenosoittajien joukon ulkopuolelle. Jos ”vihollinen” on myös ”läsnä” toria ympäröivien rakennusten symbolisten merkitysten muodossa, tämä vielä lisää yhteenkuuluvaisuuden tunnetta. Senaatintorin esteetiikka antaakin torille erityistä ”tapahtumapotentiaalia” (Lehtovuori 2005, 186–187). Rakenteen, symbolien ja esteettisen vaikutelman yhteisvaikutus on tehnyt Senaatintorista näytävän ja monille ryhmille käyttökelpoisen julkisen politiikan tilan.

Senaatintori ja muuttuva kaupunkirakenne

Tutkimuksessaan Senaatintorista julkisena tilana, Panu Lehtovuori on todennut, että torin käyttöön sisältyy ambivalenttisuutta, ”Esteettisessä puhdasmuotoisuudessaan ja epätavallisen selvänä valtaa edustamaan rakennettuna tilana Senaatintori on kuitenkin ambivalentti luonteeltaan. Alun perin ulkoapäin tuotu, kulttuuriltaan vieras ja dominoiva tori on eräässä mielessä historiansa aikana kaapatu erilaisiin tarkoituksiin” (Lehtovuori 2005, 181; englannista suomeen käänös, E.B).

Puhuessaan torin ambivalenttisuudesta Lehtovuori viittaa kuitenkin pääasiassa torin nykyiseen käyttöön. Siihen onkin enää vaikea liittää poliittisen vallan muotoja. Vallan symbolit representoivat valtaa sitä paremmin mitä vahvemmin ne mielletään vallan symboleiksi. Tässä mielessä Senaatintorin asema on tänään aivan toinen mitä se oli 1800-luvulta vielä 1970-luvulle asti. Harvat ihmiset ajattelevat nykyään toria sen historian valossa. Eräässä mielessä Senaatintori on menettänyt alkuperäisen historiansa. Jopa Aleksanteri II:n patsasta on tullut täysin epäpoliittinen. Eikä torin neoklassista arkkitehtuuriakaan voi enää pitää autoritaarisena rakennustyylinä.

Vaikka torilla järjestetään vieläkin mielenosoituksia, ne ovat nykyään pienimuotoisia (jopa vasemmisto on lopettanut vappumielenosoitukset siellä). Kaupunki sen sijaan haluaa kehittää toria entistä enemmän turismin ja ajanvietteen ehdoilla. Vuonna 1993 torilla järjestettiin Leningrad Cowboys -yhtyeen ja puna-armeijan kuoron ”Total Balalaika Show”, jonka on nähty olleen alku torin luonteen radikaalille muuttumiselle (Lehtovuori 2005, 182). Sen jälkeen siellä on järjestetty erilaisia maakuntapäiviä, kaupungin ylipormestarin populaarikonsertteja, ym. Ainoastaan kerran on torilla pidetty tapahtumaa voimakkaasti protestoitu. Vuonna 2001 siellä järjestettiin Red Bull City Flight -lumilautailukilpailu, jonka hyppyratolleet peittivät torin historialliset rakennukset. Protestien seurauksena tapahtuma siirrettiin seuraavana vuonna torin eteläsvivustan talojen taakse satama-alueelle. Senaatintorin historiallinen urbaani tila onkin muuttumassa vaikeasti luokiteltavaksi markkina-alueeksi (Kervanto Nevanlinna 2002, 265).

Hajer ja Reijndorp (2001) viittaavat moniulotteiseen prosessiin, joka on muuttanut vanhojen teollisuuskaupunkien luonnetta viimeisten kolmenkymmenen vuoden aikana. Kaupunkien laita-alueiden kasvun myötä lähiöiden julkisesta tilasta ja alueesta on tullut ihmisten arjen kannalta keskustan tiloja tärkeämpiä. Tämä on johtanut yhteiskunnan eriytymiseen, mikä vuorostaan on lisännyt yhteiskunnallista suvaitsemattomuutta poikkeavia elämäntapoja kohtaan. Vaikka joku voi väittää suvaitsevaisuuden yhteiskunnassa lisääntyneen, kyseessä on ainoastaan abstrakti suvaitsevaisuus. Niin kauan kuin vieraat elämäntavat eivät konkreettisesti uhkaa ihmisiä, niitä voidaan suvaita. Jos ne tulevat liian lähelle, niitä halutaan kontrolloida. Seurauksena on kierre. Yhteiskunnan eriytyminen aiheuttaa yhteiskunnallisia ongelmia, joiden seurauksena ongelmat ja niitä aiheuttavat ryhmät halutaan eristää kokonaan muusta yhteiskunnasta. Muutos näkyy myös kaupunkien vanhoissa keskustoissa. Niistä on tulossa kulttuurillisesti entistä suljetumpia. Ne ovat edelleen julkista tilaa, mutta eivät enää julkista aluetta. Kuten Senaatintorinkin kohdalla nykyään, näiden tilojen käyttöä leimaa massakulutukseen ja ajanviettoon perustuva kulttuuri, jonka yksi tärkeä osa on turismi. Kaupungit ja eri organisaatiot kilpailevat keskenään ”kokeusten tuottamisessa”. Kaupunkien johtohenkilöt pyrkivät yhdessä liikemaailman kanssa kehittämään vanhoja julkisia tiloja kaupallisuuden ehdoil-

la, jolloin keskiluokkaa potentiaalisesti kiinnostavat alueet pyritään suunnittelemaan ”konfliktivapaina” alueina.

Nykyinen hajautunut yhteiskuntakehitys moottoriteiden varaan rakentuvine satelliittikaupunkeineen tuhoakaan vanhat yhteisöt ja kärjistää elämän privatisoitumista (ks. esim. Barber 1984, 306). Mitä enemmän asuinalueet segregoituvat asukkaiden varallisuuden perusteella, on sitten kyse yhteiskunnan slummiutumuksesta tai varakkaiden tietoisesta linnoittautumisesta suljettuihin yhteisöihin, sitä epädemokraattisemmaksi yhteiskunta tulee (Dovey 1999, 150–154). On myös muistettava, että vaikka segregaatian perusta on usein taloudellinen, sitä aina vahvistavat poliittiset päätökset ja hallinnolliset käytännöt.

Julkisten tilojen käytön yksipuolistuessa tai niiden jopa hävittäessä kaupunkirakenteesta, seurauksena on poliittisen mobilisaation mahdollisuuksien kaventuminen (Gieryn 2000, 477–479). Kun kaupunkien kadut, puistot ja aukiot olivat ennen avoimena kaikille, niiden käyttöä voidaan nykyään helposti rajoittaa esimerkiksi turvallisuuteen vedoten (Kohn 2004). Kaupunkien julkiset tilat ovat myös muuttumassa entistä enemmän yksityisiksi tiloiksi. Yhtenä esimerkkinä voidaan viitata ostoskeskusten kehittymiseen. Ne ovat yksityistä tilaa, vaikka niiden halutaan näyttävän julkiselta tilalta (Dovey 1999, 123–135). Tämä hämärtää julkisen ja yksityisen eroa ja myös kaventaa entisestään ihmisten mahdollisuuksia kokoontua yhteen esittämään mielipiteitään julkisesti. Ostoskeskuksissa tapahtuvat mielenosoituksetkin voidaan aina estää tilan yksityisen luonteen perusteella. Tilan yksityistymisen kaventaa selvästi ihmisten mahdollisuuksia kohdata ”Toiseus”, ja sitä kautta nykyinen kehitys vaikeuttaa entisestään yhteiskunnan julkisuuden sfääriin ja alueen muodostumista.

Senaatintorin muutos heijastaa tätä yleistä kehitystä. Sitä on vielä vahvistanut kaupungin toiminnallisen keskustan siirtyminen toria ympäröivästä kortteleista länteen, kohti Rautatieaseman, Eduskunnan ja Töölönlahden muodostamaa aluetta. Muutos alkoi jo 1800-luvun puolivälin jälkeen. Ensimmäinen rautatielinja avattiin Helsingin ja Hämeenlinnan välille vuonna 1861. Rautatieasema rakennettiin silloisen kaupungin laitamille ja sen mukana alkoi muutakin toimintaa siirtyä uusille alueille. Tahti kiihtyi vuosisadan alussa ja varsinkin itsenäistymisen jälkeen, jolloin poliittinen valta ja kulttuuri-instituutiot alkoivat seurata talouselä-

män muutoksia. Kansallismuseo oli rakennettu rautatieaseman toiselle puolelle 1901–1916 ja poliittisen vallan siirtymistä kuvasti uuden Eduskuntatalon valmistuminen alueelle vuonna 1931. Samaan aikaan sinne rakennettiin pääpostiasema sekä pankkeja ja hotelleja.

Toisen maailmansodan jälkeisen vaikean taloudellisen tilanteen johdosta Rautatieaseman ja Eduskunnan välinen alue jäi pitkään hajanaiseen tilaan. Töölönlahden alueen rakentamisesta oli ollut suunnitelmia jo vuosisadan alusta lähtien (ks. esim. Kervanto Nevanlinna 2002, 194–198). Eri suunnitelmista vaikutusvaltaisimmin on ehkä ollut kaupunginhallituksen vuonna 1959 Alvar Aallolta tilaama alueen kehittämissuunnitelma. Se on mielenkiintoinen myös poliittisen symboliikan näkökulmasta, koska Aallon mukaan Senaatintori edusti venäläistä autoritaarista perintöä, eikä näin ollen voinut edustaa modernia demokraattista Suomea, ”vanha keskusta edustaa lähinnä keisariajan autonomista Suomea ja sen silloisia tarpeita ja arvovaltasyitä. Itsenäisen Suomen vaatimukset ovat luonnollisesti toiset. Maan demokraattinen rakenne, kokonaan muuttuneet olosuhteet ja suuruus edellyttävät omaa ratkaisua” (Aalto 1961, 35). Aalto oli hyvin tietoinen siitä, että ”jokainen historiallinen taitekohta vaikuttaa syvästi rakennustaiteen olemukseen” (Aalto 1982, 121). Töölönlahden alueesta olikin Aallon mukaan rakennettava kaupungin uusi poliittisen, kulttuurisen ja taloudellisen vallan keskus, joka rakentuisi Suomen yhteiskuntamuodon hallinnollisesti korkeimman symbolin, Eduskunnan, ympärille (Aalto 1961, 35).

Uusi keskusta alkoi kuitenkin materialisoitua vasta 1990-luvulla. Suunnitelmien toteuttaminen on kestänyt pitkään ja johtanut konflikteihin, ennen kaikkea paikalla olleiden vanhojen Valtion rautateiden makasiinirakennusten takia (kiistasta, ks. Haukkala 2003). Rautateiden luopuessa makasiineista 1980-luvun puolivälissä, makasiinirakennuksista kehittyi elävän ja vaihtoehtoisen kaupunkikulttuurin keskus, joka veti puoleensa erilaisia ihmisiä ja ryhmiä. Helsingin kaupunki alkoi kuitenkin suunnitella makasiinien tilalle musiikkitaloa täydentämään alueen muita kulttuurilaitoksia (Nykytaiteen museo, Finlandia-talo, Ooppera). Tästä kehittyi hyvin erilaisten intressien välinen kulttuuritaistelu. Eräässä mielessä kyseessä oli kuitenkin keskiluokkaisen eliittikulttuurin ja monimuotoisen ”vaihtoehtokulttuurin” välinen kiista. Vuonna 2002 kamppailu makasiinien kohtalosta päättyi eliitti-

kulttuurin voittoon Helsingin kaupunginhallituksen päättäessä Töölönlahden asemakaavan muutoksesta, jossa musiikkitalo sijoittui vanhojen maksiinien paikalle.

Lopputuloksessa ei ollut mitään yllättävää, varsinkin jos sitä ajattelee Hajerin ja ja Reijndorpin erittelemän kehityksen valossa. Prosessi kuitenkin osoitti selvästi, että yhteiskunnallinen eliitti on halunnut harmonisoida Töölönlahden alueen arvovaltaiseksi, konflikteista vapaaksi keski- ja yläluokan alueeksi. Tällöin on kuitenkin menetetty mahdollisuus luoda kaupungin uudesta keskustasta julkisuuden alue, jossa erilaiset ihmiset ja ryhmät olisivat voineet kohdata ”Toisen”, ja jossa he olisivat joutuneet alttiiksi uusille ajatuksille ja vastakkain itselleen vieraiden elämänmuotojen kanssa.

Töölönlahden alue tuskin pystyy tarjoamaan muutenkaan hyvää kasvualustaa demokratian vahvistamiselle yhteiskunnassa. Alue on kehittynyt ja kehittyä erilaisien yksittäisten hankkeiden kautta, ei minkään todellisen kokonaissuunnitelman mukaan (Haukkala 2003, 320; vrt. Mattila 2003). Yksittäiset rakennukset eivät muodosta visuaalisesti harmonista ja esteettistä kokonaisuutta. Rakennukset eivät sulaudu toisiinsa, vaan tuottavat valtaa representoivien instituutioiden yksittäisiä merkkejä kaupungin tekstiin. Arkkitehti-lehteen kirjoittamassaan arviossa Töölönlahden alueeseen olennaisesti liittyvästä Kampin uudesta liikekeskuksesta, Roy Mänttari toteaa, ”Helsingin uusi keskusta on pysyvästi vailla hierarkiaa. Sen muotoa määrittää joukko pieniä tilapäis- ja huoltorakennuksia”... ”kokonaisuus on hajallaan” (Mänttari 2006, 40; 42). Vieläkin purevammin uutta liikekeskusta arvioi samassa lehdessä Roger Connah. Uusi Kampi on kokoelma sopuratkaisuja ja konsensusta, täynnä virheitä kaupunkitilassa... ”miten onkin niin, että tämä mahtipontinen, kolkon loistelas, työllä ja tuskalla kaupiteltu kaupunkiprojekti tuntuu olevan toisinto kaikista niistä myöhäismodernismin osista, joita Suomessa jatkuvasti toistetaan?... Tuloksena on ikkunoiden sijaan vääristynyt peili, jonka takana vedetään kaupankäynnin ikuista kolme-kahden-hinnalla esitystä... Kampissa ei ole kuollut ainoastaan flaneeraaja, vaan myös arkkitehti (Connah 2006, 51).

Myös alueen rakenne ja symboliikka ovat poliittisen toiminnan ja vallan kannalta epämääräisiä. Alue ei juuri tarjoa mahdollisuutta julkisen tilan poliittiseen haltuunottoon. Eduskuntatalon edessä on vaikea järjestää mielenosoituksia, vaikka mie-

lenosoitukset Helsingissä nykyään suuntautuvatkin usein juuri sinne (Villanen 2004). Poliittinen symboliikka taas hukkuu liikenteen ja kaupankäynnin sekaan. Ollaan kaukana niistä Aallonkin näkemyksistä, joiden mukaan julkisten rakennusten ja niiden historiallisen aseman olisi näytävä katukuvassa, eivätkä ne saisi sekoittua ympäröiviin liikerakennuksiin. Aalto vielä korosti julkisten rakennusten merkitystä kansakunnan kollektiivisen identiteetin perustana sekä kansalaisten kokoontumispaikkana (Standertskjöld 1998), mutta nykyään tällaisiin periaatteisiin kiinnitetään huomiota ainoastaan juhlapuheissa.

Senaatintorista saattoi vielä 1800-luvun alussa kehittyä yhtenäinen kokonaisuus ja Engelin oli mahdollista sanoa, että hän rakensi yksin kokonaista kaupunkia (Wickberg 1973), mutta vastaava tilanne on nykyään mahdoton. Arkkitehtuuri onkin ongelmallinen taiteen laji. Sitä ei aina edes mielletä taiteeksi, koska se täyttää myös muita kuin esteettisiä funktioita. Arkkitehdit voivat harvoin toteuttaa suunnitelmiaan pelkästään esteettisten näkemystensä mukaan. Heidän on otettava huomioon myös rakennusten käytännön vaatimukset sekä kaupunkisuunnitteluun liittyvät erilaiset taloudelliset ja poliittiset intressit. Yhteisöjen ja rakennusten suunnitteluun ja toteuttamiseen osallistuvatkin yhtä hyvin kunnallispoliitikot, ammattimaiset kaupunkisuunnittelijat, rakennuttajat, historiallisen perinnön vaalijat, yhteiskunnalliset liikkeet (esim. ympäristö-, liikenne- ja asukasjärjestöt) kuin yksittäiset kuntalaiset (Johnson 2001). Rakentamisessa on myös otettava huomioon luonnonolosuhteet, taloudelliset resurssit, teknologiset mahdollisuudet, vallitsevat kulttuuriset ja poliittiset arvot sekä rakennusmääräykset.

Tilanne näkyy hyvin Aallon keskustasuunnitelmanikin kohtalossa. Vaikka suunnitelmaa voidaan nykyperspektiivistä käsin arvostella muun muassa liiallisesta yksityisautoilun ihannoimisesta, Aalto halusi kuitenkin kehittää kaupunkia elävänä organisaationa, joka rakentuisi ihmisten tarpeista lähtien ja vahvistaisi yhteiskunnan eheyttä (Norri 1998). Näille tavoitteille on käynyt samoin kuin Aallon yleisille topografiaa ja kestävästä rakennustapaa korostaville suunnitteluperiaatteille 1960-luvulla. Ne ovat jääneet taloudellisen hyödyn tavoittelun jalkoihin (Standertskjöld 1998).

Töölönlahden alue onkin kaukana siitä ”tapahtumapotentialista”, jota Senaatintorilla edelleen on. Alue ei pysty kilpailemaan rakenteellisesti,

symbolisesti eikä esteettisesti julkisena tilana Senaatintorin kanssa. On paradoksaalista, että kaupungin ”uusi” keskusta edustaa monessa mielessä ”vanhaa” keskustaa paljon autoritaarisempaa julkista tilaa. Vaikka tällä hetkellä tuntuu olevan vaikea elvyttää Senaatintoria poliittisen muistin ja toiminnan keskuksena, sen arkkitehtuurista ja historiasta voidaan kuitenkin oppia. Vertailu Senaatintorin ja Töölönlahden alueen välillä osoittaa, miten tärkeää julkisen tilan suunnittelu on myös

politiikan ja yhteiskunnallisen demokratian kannalta. Onnistunut julkinen alue vaatii, että sen rakenne, siihen liitetyt symbolit ja tilan estetiikka ovat sopusoinnussa keskenään ja vahvistavat toisiaan. Töölönlahden alueella näin ei tapahdu. Valitettavasti kehitys antaa viitteitä myös siitä, että demokratian tila ei välttämättä ole niin hyvä tämän päivän Suomessa kuin usein halutaan antaa ymmärtää.

LÄHTEET

- Aalto, Alvar. 1982, alk. 1941. Euroopan jälleenrakentamisen tuo pinnalle aikamme rakennustaiteen keskeisimmän probleemin. *Abacus* 3, 121–139.
- Aalto, Alvar. 1961. Helsingin kaupungin uusi keskusta. *Arkkitehti* 58:3, 35–36.
- Arendt, Hannah. 1958. *The Human Condition*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Barber, Benjamin J. 1984. *Strong Democracy. Participatory Politics for a New Age*. Berkeley: University of California Press.
- Barber, Benjamin J. 2001. Malled, Mauled, and Overhauled: Arresting Suburban Sprawl by Transforming Suburban Malls into Usable Civic Space. Teoksessa Marcel Hénaff ja Tracy B. Strong (toim.), *Public Space and Democracy*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Bickford, Susan. 2000. Constructing Inequality. *City Spaces and the Architecture of Citizenship. Political Theory* 28:3, 355–376.
- Coaldrake, William H. 1996. *Architecture and Authority in Japan*. London: Routledge.
- Connah, Roger. 2006. Myöhästynyt bussi. *Arkkitehti* 103:5, 50–51.
- Dovey, Kim. 1999. *Framing Places. Mediating Power in Built Form*. London: Routledge.
- Farrar, Margaret E. 2001. Monumentality and Democratic Citizenship. *Paper prepared for delivery at the 2001 Annual Meeting of the American Political Science Association*. San Francisco, August 30–September 2, 2001.
- Foucault, Michel. 1980. *Tarkkailla ja rangaista*. Helsinki: Otava.
- Gieryn, Thomas F. 2000. A Space for Place in Sociology. *Annual Review of Sociology* 26, 463–496.
- Haapala, Arto, Honkanen, Martti ja Rantala, Veikko (toim.). (1995). *Ympäristö, arkkitehtuuri, estetiikka*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hajer, Maarten ja Reijndorp, Arnold. 2001. *In Search of New Public Domain. Analysis and Strategy*. Rotterdam: NAI Publishers.
- Haukkala, Ville. 2003. Musiikkitalo vai makasiinit? Erään symbolisen kamppailun anatomia. *Tiede & Edistys* 28:4, 314–325.
- Hayden, Dolores. 1999. *The Power of Place. Urban Landscapes as Public History*. Cambridge: The MIT Press.
- Helsingin kaupungin taidemuseo. *Julkiset veistokset* (<http://www.taidemuseo.hel.fi/suomi/veisto/veistossivu.html?id=317&sortby=statue>)
- Jacobs, Jane. 2000; alkuperä. 1961. *The Death and Life of Great American Cities*. London: Pimlico.
- Jencks, Charles and Valentine, Maggie. 1987. The Architecture of Democracy. The Hidden Tradition. *Architectural Design Profile* 69, 8–25.
- Johnson, William C. 2001. Urban Planning. *Choice* 38: June, 1743–1758.
- Kervanto Nevanlinna, Anja. 2002. *Kadonneen kaupungin jäljillä. Teollisuusyhteiskunnan muutoksia Helsingin historiallisessa ytimessä*. Helsinki: SKS.
- Klinge, Matti. 1986. *Senaatintorin sanoma*. Helsinki: Otava.
- Kohn, Margaret. 2003. *Radical Space. Building the House of the People*. Ithaca: Cornell University Press.
- Kohn, Margaret. 2004. The Production of Space in Battery Park City. *Paper prepared for delivery at the 2004 Annual Meeting of the American Political Science Association*. Chicago, Sept. 2–5, 2004.
- Lehtovuori, Panu. 2005. *Experience and Conflict. The Dialectics of the Production of Public Urban Space in the Light of New Event Venues in Helsinki 1993–2003*. Helsinki University of Technology. Centre for Urban and Regional Studies Publications A 32.
- Low, Setha M. 2000. *On the Plaza. The Politics of Public Space and Culture*. Austin: University of Texas Press.
- Markus, Thomas A. 1993. *Buildings & Power. Freedom & Control in the Origin of Modern Building Types*. London: Routledge.
- Mattila, Hanna. 2003. Mitä on estetiikka kaupunkisuunnittelussa. *Tekniikka ja Kunta* 27:4–5, 28–30.
- Mänttari, Roy. 2006. Kampin keskus. *Arkkitehti* 103:5, 34–49.
- Norri, Marja-Riitta. 1998. Johdanto. Teoksessa Elina Standertskjöld, *Alvar Aallon kaupunkikuva*. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo.
- Palonen, Kari. 1993. Reading Street Names Politically. Teoksessa Kari Palonen ja Tuija Parvikko (toim.), *Reading the Political. Exploring the Margins of Politics*. Helsinki: The Finnish Political Science Association.
- Sartori, Giovanni. 1987. *The Theory of Democracy Revisited* (2 volumes). Chatham: Chatham House.

- Sennett, Richard. 1974. *The Fall of Public Man. On the Social Psychology of Capitalism*. New York: Vintage Books.
- Sennett, Richard. 1991. *The Conscience of the Eye. The Design and Social Life of Cities*. London: Faber and Faber.
- Sennett, Richard. 1994. *Flesh and Stone. The Body and the City in Western Civilization*. London; Penguin Books.
- Scruton, Roger. 1979. *The Aesthetics of Architecture*. London: Methuen.
- Standertskjöld, Elina. 1998. *Alvar Aallon kaupunkikuva*. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo.
- Till, Karen E. 2005. *The New Berlin. Memory, Politics, Place*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Villanen, Sampo. 2004. Eduskuntatalon portaiden aikatila. *Tiede & Edistys* 29:4, 308–319.
- Wickberg, Nils Erik. 1973. *Carl Ludvig Engel*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Wickberg, Nils Erik. 1981. *Senaatintori. Helsinki*. Rungsted Kyst: Anders Nyborg A/S.